

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ВЕРЧИН НАТАЛІЯ РОМАНІВНА

УДК 911.3:314.116(477.83)

**ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ**

11.00.02 — економічна та соціальна географія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат географічних наук, доцент
Гудзеляк Ірина Іванівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри економічної і соціальної географії

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
Заставецька Ольга Володимирівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри географії України і туризму

доктор географічних наук, професор
Джаман Василь Олексійович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри географії України та регіоналістики

Захист відбудеться «20» жовтня 2016 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.08 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41, ауд. 26.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 17.

Автореферат розісланий «15» вересня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор географічних наук, професор



А. А. Кирильчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Серед імперативів ХХІ століття пріоритетна роль належить безпеці, захисту життя та інтересів кожної людини, суспільства, держави. Проблема безпеки була завжди актуальною, змінювались лише аспекти дослідження відповідно до умов розвитку країни. Останнім часом особливого значення набуває демографічна безпека, що пов'язано зі скороченням кількості населення у всіх регіонах України. Це пов'язано з надзвичайно низькою народжуваністю, надсмертністю чоловіків працездатного віку, повільним зниженням дитячої смертності, високими міграційними втратами. Досягнення демографічної безпеки є визначальною умовою поліпшення демографічної ситуації регіону як головного пріоритету реалізації національних інтересів країни. Сутність демографічних загроз і державні та регіональні механізми їх мінімізації залишаються ще не достатньо обґрунтованими, що надає даному дослідженню особливої актуальності. Зазначені проблеми висвітлили у працях такі вчені як Н. Вавдіюк, А. Гальчинський, В. Горбулін, В. Геєць, З. Герасимчук, І. Гнибіденко, В. Джаман, М. Дністрянський, Н. Дністрянська, М. Долішній, Я. Жаліло, О. Заставецька, Б. Кваснюк, Л. Коковський, Е. Лібанова, А. Наконечна, В. Пантелей, Г. Пастернак-Таранущенко, С. Пирожков, О. Ральчук, Л. Семів, Г. Ситник, А. Степаненко, В. Стешенко, М. Туган-Барановський, Ю. Феленчак, А. Федорищев, О. Хомин, О. Хомра, О. Шаблій, С. Шульц та інші.

Однак дослідники переважно акцентують на проблемах соціально-економічної безпеки, гарантувати яку повинні демографічні процеси. Тобто демографічну безпеку розглядають як «інструмент» для забезпечення соціальної чи економічної безпеки. З огляду на це пропонуємо трактувати демографічну безпеку як відсутність загроз для процесів, що відбуваються в самих демографічних підсистемах, які важливі самі по собі, як самостійна мета. Іншими словами, демографічна безпека має стати об'єктом наукового дослідження, оскільки пов'язана з однією з найбільш фундаментальних сторін життєдіяльності людини – відтворенням населення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт кафедри економічної та соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка. Робота є складовою частиною науково-дослідних тем у межах робочого часу кафедри економічної та соціальної географії географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка: у 2007–2008 рр. «Економіко-, соціально-, еколого- і політико-географічні дослідження Західного регіону України у руслі європейської інтеграції та глобалізаційних процесів» (№ держреєстрації – 0105U004931), у 2008–2011 рр. «Суспільно-географічні дослідження західноукраїнського прикордоння у контексті євроінтеграції і геостратегії сусідства» (№ держреєстрації – 0108U009538), у 2010–2012 рр. «Екологічна, демокультурна, соціально-економічна та геополітична безпека регіону: географічні проблеми на матеріалах карпатських областей України» (№ держреєстрації – 0110U001359), у 2011–2013 рр. «Суспільно-географічні проблеми західноукраїнського прикордоння» (№ держреєстрації – 0111U008013), у 2013–2016 рр. «Суспільно-географічні

проблеми західноукраїнського регіону у руслі євроінтеграції та східного партнерства» (№ держреєстрації – 0114U004138).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є суспільно-географічний аналіз демографічної безпеки Львівської області.

Для досягнення мети було розв'язано такі *завдання*:

- систематизувати наукові підходи до трактування поняття демографічна безпека та розкрити його суспільно-географічну сутність;
- проаналізувати методики визначення рівня демографічної безпеки держави й адаптувати їх до розрахунку рівня демографічної безпеки обласного регіону, адміністративно районів і міст обласного значення;
- дослідити вплив чинників виникнення суспільно-географічних проблем демографічної безпеки адміністративно-територіальних одиниць Львівської області;
- визначити інтегральні індекси демографічної безпеки адміністративно-територіальних одиниць;
- проаналізувати регіональні особливості складових демографічної безпеки та поширення суспільно-географічних проблем в області;
- здійснити просторовий аналіз динаміки та сучасного рівня демографічної безпеки адміністративно-територіальних одиниць Львівської області;
- провести типізацію адміністративно-територіальних одиниць Львівської області за рівнем і тенденціями демографічної безпеки;
- визначити пріоритетні напрями послаблення суспільно-географічних проблем та заходи для досягнення демографічної безпеки Львівської області.

Об'єкт дослідження – демографічна безпека Львівської області.

Предмет дослідження – суспільно-географічні проблеми демографічної безпеки Львівської області у контексті чинників регіонального розвитку, демографічної ситуації в Україні та формування нової моделі демографічної поведінки населення.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи стали сучасні наукові теорії національної безпеки держави, територіальної організації життєдіяльності населення, проблем сталого розвитку регіонів. У процесі дослідження окремих демогеографічних компонентів застосовано декілька підходів: територіально-демографічний або просторовий, історико-демогеографічний, типологічний та проблемний.

Дослідження проведено на основі системного підходу з використанням таких методів: філософських методів – руху і розвитку, історизму, принципу детермінізму; загальнонаукових методів суспільно-географічних досліджень: традиційних – спостереження, аналізу і синтезу, індукції й дедукції, порівняння й аналогій, узагальнення й абстрагування, – та сучасних – системного аналізу, моделювання, формалізації; конкретнаукові методи – статистичний, математичний, польових спостережень, порівняльно-географічний, систематизації, групування, графічного, картографічного, статистичного аналізу та ін.; спеціальні – просторового аналізу, типізації та картографічного моделювання.

Філософські методи, зокрема історичної періодизації, застосовано для виокремлення і систематизації історичних етапів до трактування поняття безпека.

Традиційні методи (аналізу, порівняння, узагальнення) використано для обґрунтування суспільно-географічної сутності категорії «демографічна безпека регіону». Сучасні (системного аналізу, моделювання, формалізації) слугували основою для розрахунку компонентних та інтегрального індексів демографічної безпеки і подальшої типізації кількісних показників демографічної безпеки.

Порівняльно-географічний та метод групування використано для аналізу статистичної бази дослідження в оцінці демографічної ситуації. Метод типізації – для виділення типів районів області за складом, інтенсивністю прояву та темпами поширення загроз демографічної безпеки. Картографічний метод застосовано для просторової візуалізації темпів зміни, рівня демографічної безпеки, а також окремих індикаторів. У дисертації використано інфографіку як спосіб стислого наочного представлення даних у вигляді поєднаної однією ідеєю текстової і графічної, у т. ч. картографічної інформації.

Інформаційними джерелами стали звітні матеріали Державної служби статистики України, офіційні статистичні дані Головного управління статистики у Львівській області. Здійснено авторські розрахунки низки демографічних коефіцієнтів для районного рівня та міст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому що:

вперше:

- із суспільно-географічних позицій обґрунтовано дефініцію категорії «демографічна безпека регіону»;
- здійснено класифікацію чинників загроз демографічної безпеки регіону;
- проаналізовано репродуктивну, самозберігальну, матримоніальну та міграційну поведінки як чинники виникнення суспільно-географічних проблем демографічної безпеки Львівської області;
- здійснено аналіз тенденцій зміни рівня демографічної безпеки України та областей протягом 1990–2013 рр.
- здійснено порівняльний аналіз рівня демографічної безпеки адміністративно-територіальних одиниць Львівської області 2008 та 2013 рр.;
- розроблено типізацію адміністративно-територіальних одиниць за рівнем і тенденцією демографічної безпеки;

удосконалено:

- теоретико-методичні засади наукового вивчення демографічної безпеки, зокрема, визначення сутності демографічної безпеки, її загроз, ризиків та небезпек у суспільній географії;
- методику суспільно-географічного аналізу демографічної безпеки обласного регіону та адаптовано її до рівня регіонального дослідження адміністративних районів і міст обласного значення;
- систему індикаторів та їхніх показників для оцінки рівня демографічної безпеки, обласного регіону, адміністративних районів і міст обласного значення;

отримали подальший розвиток:

- аналіз головних показників рівня демографічної безпеки в розрізі адміністративно-територіальних одиниць області, виконано їх картографо-аналітичні моделі;

– запропоновані заходи для досягнення демографічної безпеки в окремих групах адміністративно-територіальних одиниць області з урахуванням місцевих та регіональних чинників суспільного розвитку.

Практичне значення отриманих результатів дисертації полягає в можливості застосування пропонованої методики для проведення аналогічних досліджень в інших регіонах України. Сформульовані в роботі наукові результати і рекомендації є методологічною і практичною основою суспільно-географічної оцінки демографічної безпеки регіонів. Теоретичні та прикладні висновки дисертації можуть бути використані для вдосконалення наукових основ територіального управління і планування, зокрема, при коригуванні програми соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області, розробки політики регіонального розвитку з урахуванням просторових відмінностей демографічної ситуації. Результати дослідження також можуть бути використані при розробці Закону України «Про демографічну безпеку України». Головні положення дисертації впроваджені у навчальний процес на кафедрі економічної та соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка у курсах «Географія населення з основами демографії», «Основи демографії», «Системи розселення і геурбаністика».

Особистий внесок здобувача. У роботі систематизовано наукові уявлення про поняття демографічна безпека. Автор пропонує власне розуміння сутності поняття демографічна безпека. Викладена в дисертації сукупність науково-практичних результатів належить особисто автору та є її науковим доробком. У роботі узагальнено підходи до дослідження демографічної безпеки регіону, удосконалено й адаптовано методику дослідження на рівні адміністративних районів та міст обласного значення. Визначення інтегральної оцінки демографічної безпеки здійснено за допомогою методів багатовимірною статистичного аналізу. Проведено комплексну оцінку демографічної безпеки Львівської області та тенденцій зміни її рівня на обласному та районному рівнях. У дисертації розкрито авторський підхід до суспільно-географічного дослідження проблем демографічної безпеки регіонів. Усі наукові результати дослідження здобувач отримав особисто. Із спільних публікацій використано лише авторські ідеї та положення.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження викладені в наукових доповідях й обговорено на всеукраїнських і міжнародних конференціях: конференції «Європейська та євроатлантична інтеграція та транскордонне співробітництво» (Луцьк, 2008); XX науковій сесії Наукового Товариства імені Тараса Шевченка, географічна комісія, Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, 2009); VI міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах» (Луцьк, 2009); міжнародній науково-практичній конференції «Регіон – 2010: стратегія оптимального розвитку» (Харків, 2010); всеукраїнській науковій конференції за участю закордонних учасників «Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії» (Львів, 2015), а також щорічних звітних конференціях кафедри економічної та соціальної географії Львівського національного університету ім. І. Франка (2008–2011 рр.).

Відомості про кількість публікацій. Головні положення дисертації опубліковано у тринадцяти наукових працях загальним обсягом 4,5 авторських аркушів, з яких сім у наукових фахових виданнях рекомендованих ВАК України (в двох з яких частка автора 65%), одна – у міжнародному виданні з кодом ISSN, у п'яти тезах доповідей на наукових конференціях (1,0 авторських аркушів, в одній з яких частка автора 45%).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (177 найменувань) і 30 додатків (47 сторінок), проілюстрована 30 рисунками, містить 14 таблиць. Текст основної частини викладений на 155 сторінках. Загальний обсяг роботи – 218 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Перший розділ **«Теоретичні та методологічні аспекти суспільно-географічного дослідження проблем демографічної безпеки регіону»** присвячений дослідженню еволюції наукових поглядів на категорію «безпека» на різних етапах розвитку науки, з'ясуванню сучасного розуміння поняття національної безпеки, визначенню сутності поняття демографічної безпеки. Запропоновано детермінанти оцінки категорії «демографічна безпека регіону», методи аналізу стану і динаміки рівня демографічної безпеки регіону.

Наукову категорію «демографічна безпека» вивчали фахівці різних наук (переважно економісти, соціологи, філософи, політологи тощо). Але в суспільній географії цій проблемі майже не приділяли уваги. Навіть у зазначених галузях науки згадану категорію вивчали неповно, як «інструмент» для забезпечення дослідження інших видів безпек.

Аналіз поняття «безпека» показав, що історія виникнення поняття сягає стародавніх часів і наукові підходи до її розуміння можна розділити на: античний (дохристиянський), період раннього християнства, період Відродження, період Пізнього Відродження, Реформації, період Раннього Просвітництва, період Просвітництва, період XIX ст. та період XX–XXI ст. Поняття «безпека» еволюціонувало від «самозбереження та виживання окремої особи чи держави» до «глобального захисту людства від катастроф та національної безпеки».

У 1904 р. вперше у політичному лексиконі вжито поняття «національна безпека», і до сьогодні воно трансформувалось від «захисту інтересів лише держави» до «захисту інтересів особистості і суспільства».

У дисертації виділяємо вісім підходів до розуміння наукової категорії «демографічна безпека». Вони варіюють від розуміння демографічної безпеки як «стану захищеності держави, суспільства, ринку праці, особи, життя, відтворення, демографічного розвитку, популяції, демографічної ситуації від загроз» до «подовження людського життя та функціонування і розвитку популяції».

Взявши до уваги ці визначення демографічної безпеки регіону, пропонуємо дефініцію поняття у контексті суспільно-географічної науки: *це система параметрів природного й механічного руху та структури населення, що дозволяє ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози щодо забезпечення сталого розвитку суспільства і життєдіяльності людини.*

Визначення індикаторів демографічної безпеки регіону ґрунтується на нормалізації показників, зведення їх до одного, співвимірного виду – від 0 до 1. Для нормалізації показників вирізняємо:

– стимулятори – приріст населення, коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт природного приросту, відносне сальдо міграції, сумарний коефіцієнт народжуваності, бруто-коефіцієнт відтворення, очікувана тривалість життя при народженні;

– дестимулятори – коефіцієнт смертності, коефіцієнт дитячої смертності, коефіцієнт старіння населення, демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне. Також, згідно із Наказом Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277 «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», подано їх порогові значення.

На підставі нормалізованих показників визначаємо інтегральний показник рівня демографічної безпеки регіону (ПДб), який має знаходитись у діапазоні від 0 до 1, де 0 – характеризує стан демографічної небезпеки регіону, а 1 – стан демографічної безпеки регіону. Інтегральний показник рівня демографічної безпеки регіону визначаємо за формулою:

$$\text{ПДб} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n z_{ij}} \quad (1.1)$$

де: z_{ij} – стандартизований показник демографічної безпеки для i -того регіону; n – кількість досліджуваних показників.

Однак наведену формулу можна застосовувати лише у випадках, коли всі значення $z_{ij} > 0$, в іншому випадку – за рівності $z_{ij} = 0$ – розрахунковий індекс інтегрального показника рівня демографічної безпеки регіону теж буде рівний нулю, відтак застосування формули втрачає зміст. Для уникнення подібної ситуації слід модифікувати формулу розрахунку до такого вигляду:

$$\text{ПДб} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n (1 + z_{ij})} - 1 \quad (1.2)$$

Для визначення проміжних станів, які характеризуватимуть демографічний ризик регіону та демографічну загрозу регіону, застосовано формулу «золотого поділу» (рис. 1).

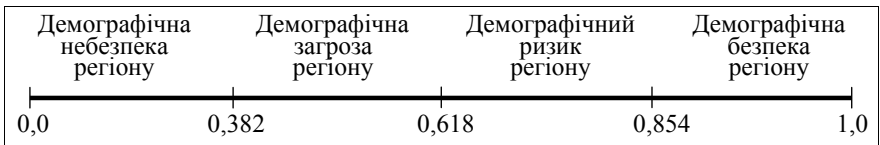


Рис. 1. Стани демографічної безпеки регіону

У другому розділі роботи «**Чинники демографічних загроз та формування демографічної безпеки Львівської області**» проведено класифікацію чинників, висвітлено вплив окремих чинників на демографічну безпеку крізь призму загроз інших видів безпек.

Рівень демографічної безпеки визначається впливом демогеографічного положення та різноманітних економічних, соціальних, культурно-релігійних й поведінкових чинників. Негативні зміни певних факторів посилюють загрози депопуляції, зниження народжуваності, зростання смертності, старіння населення, навантаження людьми похилого віку, втрати людей репродуктивного віку і т. д.

Демографічна має опосередковані взаємозв'язки із зовнішньополітичною, державною та воєнною безпекою через суспільно-географічне положення. Загрози зовнішньополітичної безпеки створюють ризик нестабільності існування держави і, як наслідок, можуть призводити до масового виїзду населення в більш спокійні країни та втрату населення у війнах. Область територіально віддалена від зони АТО, але надає чи не найбільше військових, тому має доволі значні втрати чоловіків репродуктивного віку. Водночас сюди прибули біженці з анексованого Криму, Донецької і Луганської області, отже, є загроза виникнення соціокультурних конфліктів. У державній безпеці загроза поширення корупції та хабарництва створює складні умови існування для бідних верств населення. Воєнно-політична ситуація загрожуватиме міграційними втратами чоловічого населення.

Нестабільність економічної безпеки прямо позначається на стані демографічної безпеки. Ці два види найбільш взаємопов'язані, оскільки економічна небезпека виникає через зменшення виробництва і скорочення робочих місць, а в результаті – зниження доходів громадян та рівня їх життя, що прямо впливає на зниження народжуваності, зростання смертності, ріст захворюваності населення, особливо у репродуктивному віці. В соціальній та гуманітарній сфері загроза поглиблення проблем системи охорони здоров'я і соціального захисту сприяє погіршенню стану здоров'я населення, поширенню наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб.

Невирішені соціально-економічні проблеми зумовлюють негативні процеси у репродуктивній поведінці, подальше занедбання самозберігальної поведінки, загрозу нетрадиційної матримоніальної поведінки та втрату молодого населення у міграційних процесах. Нова модель демографічної поведінки, яка формується у Львівській області, відзначається домінуванням малодітних сімей, низьким рівнем ранньої шлюбності та ранньої народжуваності, зростанням середнього віку народження дитини, тобто постарінання материнства, високою позашлюбною народжуваністю, домінуванням психологічних мотивів народження дітей. Самозберігальна поведінка виявляється у нових рисах у молоді, що намагається вести здоровий спосіб життя (правильне харчування), але через низький рівень заробітної плати зазнає чималих труднощів. Міграційна поведінка набула нових рис виїзду міських мешканців та жителів віддалених сіл у приміську зону, це спричиняє погіршення демографічних показників та зниження рівня демографічної безпеки.

Правова система забезпечення демографічної безпеки – важливий чинник захисту від загроз зменшення народжуваності, зростання смертності та еміграції. Кризь призму законодавчої підтримки у сферах праці, забезпеченості житлом, пенсійного забезпечення, освіти, позашкільної зайнятості дітей, охорони здоров'я, забезпечення новітніми технічними засобами медицини та освіти, оплати праці, умов праці, соціальної підтримки матерів, зайнятості матерів, преференційної

податкової політики, розвитку малого бізнесу і т. д. можна послабити вплив дестимуляторів інтегрального показника демографічної безпеки.

У третьому розділі «**Суспільно-географічний аналіз складових демографічної безпеки Львівської області**» на основі комплексного аналізу індикаторів природного і міграційного руху та статево-вікової структури, які визначають рівень демографічної безпеки Львівської області, а також шлюбно-сімейної ситуації як визначального чинника природного відтворення населення, виявлено та картографовано особливості суспільно-географічних проблем демографічної безпеки адміністративно-територіальних одиниць Львівської області.

Аналіз індикаторів природного і міграційного руху та статево-вікової структури, які визначають рівень демографічної безпеки Львівської області та України у 1990–2013 рр., виявив негативну тенденцію переваги порогового рівня усіх показників-дестимуляторів та значно нижчі від порогового рівня (крім очікуваної тривалості життя) показники-стимулятори (табл. 1).

Таблиця 1

Показники демографічної безпеки населення Львівської області та України

	Компоненти демографічної безпеки	Пороговий рівень	Україна	Львівська область
Показники-стимулятори	загальний приріст, скорочення (-), ‰	3,0	-2,8	-0,9
	природний приріст, скорочення (-), ‰	2,8	-3,5	-0,8
	відносне сальдо міграції, ‰	1,0	0,7	-0,1
	народжуваність, ‰	15,0	11,1	11,6
	сумарний коефіцієнт народжуваності, осіб	2,2	1,506	1,552
	брутто-коефіцієнт відтворення, осіб	1,1	0,729	0,757
	очікувана тривалість життя, років	70,0	71,4	73,3
Показники-дестимулятори	смертність, ‰	8,0	14,6	12,5
	смертність дітей до 1 року, ‰	4,0	8,0	8,3
	частка осіб віком за 60 р., ‰	18,0	21,6	20,0
	демографічне навантаження, ‰	60,0	70,2	67,0

У більшості адміністративно-територіальних одиниць Львівської області простежено депопуляцію, яка визначає переважаючий стан демографічної загрози в області. В сільській місцевості Львівської області зафіксовано зменшення кількості населення. Але тенденції значного зменшення смертності 2013 р., порівняно з 2008 р., можуть призвести до покращення демографічної ситуації села в майбутньому. Найбільш інтенсивна депопуляція властива Жидачівському району: показник абсолютного скорочення у 2013 р. був у чотири рази нижчим від порогового рівня. Відносно найкраща ситуація характерна Пустомитівському та Яворівському районам, що позначається на зростанні рівня демографічної безпеки.

У дослідженні виявлено, що характер демографічних процесів і структур є відмінним у міській та сільській місцевості, а також в різних адміністративних одиницях. Сільська місцевість характеризується вищим рівнем народжуваності. Аналіз показників повікового розподілу народжуваності свідчить, що на сьогодні негативні тенденції відтворення населення Львівської області зберігаються. Просте заміщення поколінь відбувається лише у гірських Турківському та Сколівському районах, тому рівень демографічної безпеки у них, хоч і повільно, але зростає.

Упродовж 2000–2013 рр. кількість шлюбів повільно збільшується з коливаннями в окремі роки, особливо у сільській місцевості; найактивніше вступають в шлюбні стосунки у віці 20–24 роки; у повторний шлюб вступає більше розлучених чоловіків, аніж жінок; інтенсивність розлучуваності скоротилася на 7,7%.

Загальний коефіцієнт смертності населення та коефіцієнт смертності працездатного населення зростають. Найсуттєвіше переважання смертності над пороговим рівнем виявлено в Перемишлянському, Жидачівському та Буському районах, а нижче порогового рівня – в Яворівському. Смертність чоловіків у працездатному віці переважає смертність жінок на 9,8%. Найбільшу частку серед зовнішніх причин смертності чоловіків має алкоголізм. Жіноче населення переважно помирає від новоутворень. Дитяча смертність у Львівській області знижується. Очікувана тривалість життя зростає, однак у 2013 р. такі не досягнуто рівня 1990 р. Середня тривалість життя жіночого населення є вищою, ніж чоловічого, приблизно на 11 років, а міського – на 2,9 років, ніж сільського. У 2013 р. вік балансування статей – 33 роки, що свідчить про низький рівень демографічного здоров'я. Відбувається процес старіння населення, сформувався регресивний тип вікової структури. Високий рівень смертності чоловічого населення працездатного віку (особливо в сільській місцевості) все ще залишається визначальним індикатором і спричиняє стан демографічної загрози в більшості адміністративно-територіальних одиниць та загалом в області.

У більшості районів міграційна ситуація є доволі критичною – негативне сальдо разом із природним скороченням зумовлює депопуляцію.

У четвертому розділі «Типологія районів Львівської області за рівнем та особливостями демографічної безпеки» виявлено динамічні особливості та просторові відмінності рівня демографічної безпеки Львівської області, показано основні суспільно-географічні проблеми досягнення демографічної безпеки регіону та запропоновано заходи для підвищення рівня демографічної безпеки регіону загалом і адміністративно-територіальних одиниць зокрема.

За рівнем демографічної безпеки Львівська область посідає дев'яте місце серед регіонів України (табл. 2).

Таблиця 2

Стандартизовані показники рівня демографічної безпеки України, 2013 р.

Компоненти демографічної безпеки	Україна	Львівська область		Максимальний показник	Мінімальний показник
		Показник	Місце		
Загальний приріст, скорочення, %	0,552	0,500	11	м. Київ	Чернігівська
Природний приріст, скорочення, %	0,506	0,691	7	Закарпатська	Чернігівська
Відносне сальдо міграції, %	0,456	0,167	11	Севастополь (міськрада)	Херсонська
Народжуваність, %	0,694	0,417	11	Рівненська	Луганська
Сумарний коефіцієнт народжуваності, осіб	0,555	0,366	14	Рівненська	Луганська
Брутто-коефіцієнт відтворення, осіб	0,544	0,404	13	Рівненська	Луганська
Очікувана тривалість життя, років	1,000	0,774	3	м. Київ	Житомирська
Смертність, %	0,444	0,693	3	м. Київ	Чернігівська
Смертність дітей до 1 року, %	1,000	0,508	22	Севастополь (міськрада)	Донецька
Частка осіб віком за 60 р., %	0,000	0,651	7	Закарпатська	Чернігівська
Демографічне навантаження, %	0,646	0,724	3	м. Київ	Чернігівська
Коефіцієнт демографічної безпеки	0,579	0,497	9	Волинська	Чернігівська

У стані демографічної загрози, крім Львівської області, перебувають ще сім областей та міста регіонального значення, зокрема найвищий показник спостерігасмо у Волинській області (0,615). Решта областей перебувають у критичному стані демографічної небезпеки. Найвищий рівень небезпеки у Чернігівській області – 0,098.

У роботі досліджено зміну демографічної безпеки Львівської області та України з 1990 р. по 2013 р. У стані демографічної безпеки Львівська область та Україна загалом не перебували. Протягом 1994–2008 рр. спостерігалась негативна тенденція перебування у демографічній небезпеці з піком у 1997 р. Львівської області та у 1999 р. України. У подальшому обласний та загальнодержавний показники рівня демографічної безпеки зростають, однак залишаються в стані демографічної загрози (рис. 2).

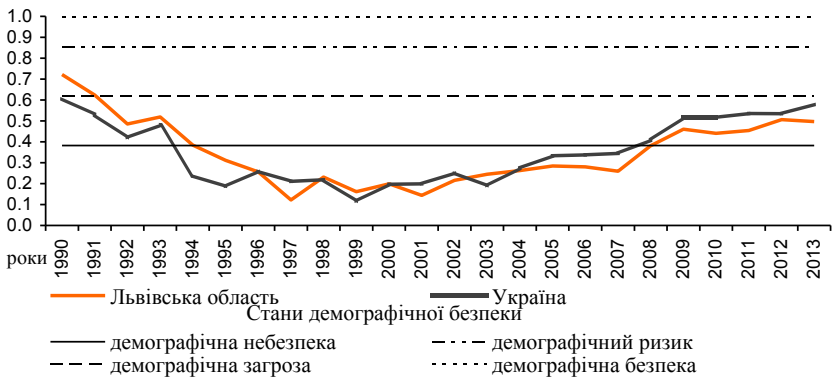


Рис. 2. Динаміка рівня демографічної безпеки Львівської області та України

У міських поселеннях ситуація подібна до загальної в області. Після 1991 р. внаслідок суттєвого погіршення міграційної ситуації в міських поселеннях показник почав різко падати і в 1995 р., як і в області, сягнув стану демографічної небезпеки (0,299), в якому перебував до 2008 р. Станом на 2013 р. залишається у стані демографічної загрози (0,442). У сільській місцевості ситуація дещо інша: стан демографічної загрози змінився демографічною небезпекою, а згодом, внаслідок скорочення від'ємного міграційного сальдо, поступово перейшов у стан ризику.

У розрізі адміністративно-територіальних одиниць динамічні зміни рівня демографічної безпеки простежено за період 2008–2013 рр. (табл. 3): для окремих районів властиві негативні тенденції зміни рівня демографічної безпеки – зі стану демографічної загрози у стан демографічної небезпеки перейшли Бродівський та Рахівський райони, а також м. Борислав та м. Моршин. Стан демографічного ризику змінився станом демографічної загрози у м. Новий Розділ: це найкардинальніші негативні зміни, внаслідок виникнення негативного міграційного сальдо та зростання показника дитячої смертності.

Динаміка рівня демографічної безпеки районів Львівської області

2008 р.	Стани демографічної безпеки	2013 р.
	демографічна безпека	
Жовківський	демографічний ризик	Жовківський
Яворівський м. Новий Розділ		Яворівський
Бродівський	демографічна загроза	Буський
Городоцький		Городоцький
Дрогобицький		Дрогобицький
Золочівський		Золочівський
Миколаївський		Кам'янка-Бузький
Мостиський		Миколаївський
Пустомитівський		Мостиський
Радехівський		Пустомитівський
Самбірський		Самбірський
Сколівський		Сколівський
Сокальський		Сокальський
Старосамбірський		Старосамбірський
Стрийський		Стрийський
Турківський		Турківський
м. Львів		м. Львів
м. Борислав		м. Дрогобич
м. Дрогобич		м. Новий Розділ
м. Моршин		м. Самбір
м. Самбір		м. Стрий
м. Стрий	м. Трускавець	
м. Трускавець	м. Червоноград	
м. Червоноград		
Буський	демографічна небезпека	Бродівський
Жидачівський		Жидачівський
Кам'янка-Бузький		Перемишлянський
Перемишлянський		Радехівський
		м. Борислав
		м. Моршин

Регіональний аналіз основних компонентів демографічної безпеки Львівської області у 2013 р. дає підстави виділити три групи адміністративно-територіальних одиниць у станах небезпеки, загрози і ризику, для яких розроблено пропозиції для досягнення демографічної безпеки (рис. 3).

I група. Зі станом демографічної небезпеки: Бродівський, Жидачівський, Перемишлянський, Радехівський, м. Борислав та м. Моршин. Демографічні проблеми: зниження народжуваності, в окремих районах збереження рівня, зростання або незначне зниження рівня дитячої смертності, вплив працездатного населення, зростання міграційних втрат, продовження природної депопуляції, зменшення. Для мінімізації демографічної небезпеки початковий акцент має бути поставлений на кардинальній зміні економічної політики держави щодо даних районів, особливо стимулювання розвитку підприємництва, створення нових робочих місць, введення інновацій та інвестування малого бізнесу, покращення комунікаційної інфраструктури. Вихід цих районів та міст обласного значення з повного економічного занепаду створить ймовірність послаблення демографічної

небезпеки і переходу до демографічної загрози, а подальше формування середнього класу, підвищення рівня життя людей – запорука демографічної безпеки території.

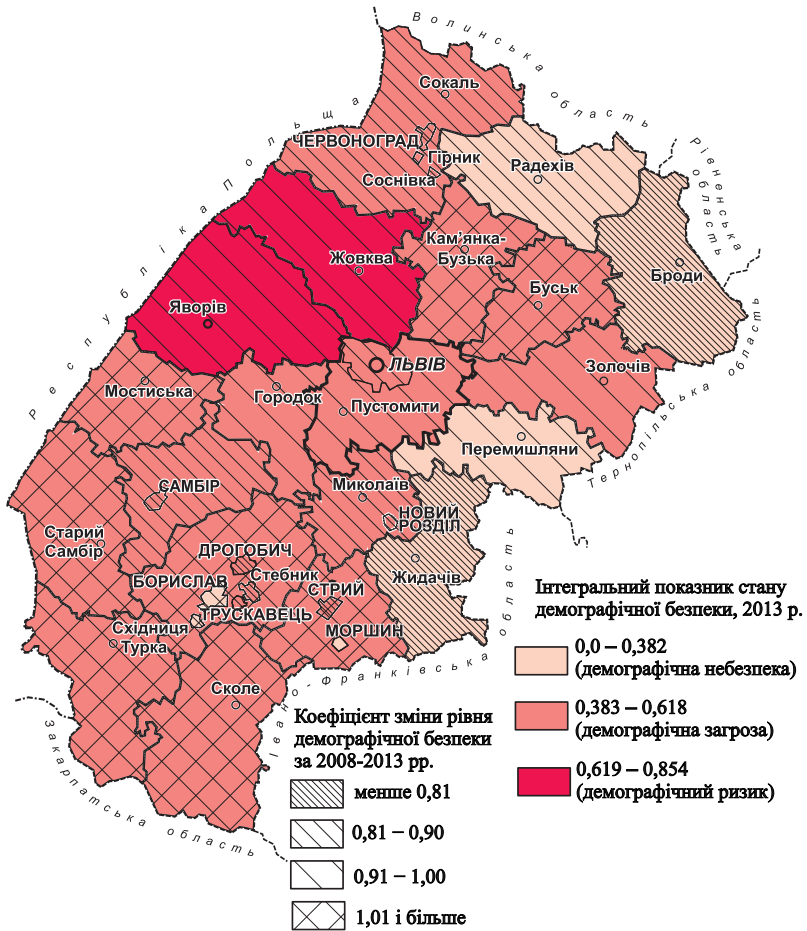


Рис. 3. Рівень демографічної безпеки Львівської області, 2013 р.

II група. У стані демографічної загрози перебуває 21 адміністративна одиниця Львівської області. Групу розділено на дві підгрупи за тенденціями зміни рівня демографічної безпеки у 2013 відносно 2008 р.

Підгрупа А. Городоцький, Золочівський, Миколаївський, Пустомитівський, Самбірський і Сокальський райони та міста Львів, Дрогобич, Новий Розділ, Самбір, Стрий і Червоноград демонструють негативні тенденції. Демографічні проблеми: збереження тенденцій природного скорочення, збереження народжуваності на рівні,

що не забезпечує навіть простого відтворення, підвищення рівня демографічного навантаження особами похилого віку, посилення депопуляції населення, вплив кваліфікованих кадрів, зростання економічного навантаження працездатного населення. Для послаблення демографічних загроз головну увагу треба звернути на регулювання соціально-психологічних механізмів репродуктивної та самозберігальної поведінки, на розвиток сфери послуг, культурної сфери, туристичної сфери, забезпечити державне регулювання економічного розвитку територій: розвивати первинну медико-санітарну допомогу; забезпечити дитячими дошкільними закладами сільські поселення; підключити швидкісний Інтернет в усіх навчальних, культурних та медичних закладах. Особливу увагу треба звернути на екологічний стан, оскільки саме він в деяких районах знижує якість життя людей та спричиняє негативні демографічні тенденції.

Підгрупа Б. Буський, Дрогобицький, Кам'янка-Бузький Мостиський, Сколівський, Старосамбірський, Стрийський і Турківський райони та м. Трускавець відзначаються ледь помітними позитивними тенденціями. Найкращі позитивні зміни відбулись у Кам'янка-Бузькому районі, зокрема простежується значне зростання народжуваності та зниження дитячої смертності. Це результат активізації економіки району і підвищення рівня життя людей. Демографічні проблеми: збереження природного скорочення населення, депопуляції, продовження старіння населення з синхронним зменшенням частки людей працездатного віку, стабілізація народжуваності на рівні звуженого відтворення. Дана підгрупа знаходиться у більш сприятливій економічній ситуації: тут створено економічні умови для психологічної впевненості людей у завтрашньому дні, в результаті спостерігаємо позитивні тенденції демографічної поведінки, особливо самозберігальної. Існує позитивна тенденція скорочення смертності населення у працездатному віці, а це безпосередньо впливає на тривалість життя. Райони цієї підгрупи потребують підвищення якості надання освітніх послуг, покращення матеріально-технічної бази фельдшерсько-акушерських пунктів у сільській місцевості, розширення і підвищення доступності кредитування фермерства, сімейного малого й середнього бізнесу, забезпечення сільгоспвиробників новітньою технікою, покращення інфраструктури засобів зв'язку. Подальший соціально-економічний розвиток та підтримка населення соціальними дотаціями з боку держави зумовить можливість досягнення демографічної безпеки районів та міст обласного значення.

III група. Жовківський і Яворівський райони мають найбільш сприятливу демографічну ситуацію і знаходяться у стані демографічного ризику. Характеризуються високим рівнем народжуваності у сільській місцевості та в містах, низьким рівнем дитячої смертності, найнижчими показниками старіння й демографічного навантаження населення. Демографічні проблеми полягають у тому, що у сільській місцевості зростає рівень дитячої смертності, рівень старіння населення і демографічного навантаження особами похилого віку, деформується вікова структура, зростає економічне навантаження людьми похилого віку. Райони характеризуються найвигіднішим суспільно-географічним положенням, яке стало чинником позитивної демографічної та соціально-економічної ситуації. В умовах економічної кризи населення пристосувалось і максимально використало

можливості території. Для збереження і покращення демографічних тенденцій пропонуємо: сприяти формуванню інвестиційного клімату в аграрній сфері, збільшити фінансування освітніх установ, провести реконструкцію та оптимізацію рекреаційних, туристичних та курортних об'єктів, закладів охорони здоров'я, збільшити кількість культурних установ, покращити умови життєдіяльності населення прикордонних територій.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено суспільно-географічне дослідження проблем демографічної безпеки Львівської області та запропоновано заходи для її досягнення.

1. Авторське визначення категорії демографічна безпека базується на сучасній парадигмі сталого розвитку суспільства, необхідності забезпечення національних інтересів держави та сучасних стандартів життєдіяльності людини. Суспільно-географічна сутність категорії демографічна безпека проявляється у встановлених залежностях інтегрального рівня демографічної безпеки від регіональних чинників та тенденцій національного і глобального розвитку, а також у можливостях регулювання та послаблення демографічних загроз на регіональному і локальному рівнях.

2. Удосконалена та адаптована методика оцінки рівня демографічної безпеки на рівні обласного регіону в розрізі адміністративно-територіальних одиниць ґрунтується на нормалізації показників, зведення їх до одного, співвимірного виду від 0 до 1. Для нормалізації показників вирізняємо сім стимуляторів та чотири дестимулятори. Запропоновано формули визначення нормалізованих показників та інтегрального показника стану демографічної безпеки регіону. Для обчислення індексів стимуляторів та дестимуляторів застосовано середньоарифметичне зведення районів та міст обласного значення за кожним показником. Для оцінки динаміки часткових індексів демографічної безпеки регіонів держави та інтегрального індексу демографічної безпеки регіонів використано кратне відношення рівнів.

3. Здійснено класифікацію різних чинників на формування рівня демографічної безпеки Львівської області: суспільно-географічне положення, соціально-економічні (рівень, якість та умови життя), культурно-релігійні, поведінкові та правові. Демографічна безпека регіону перебуває під впливом глобальних, національних та регіональних чинників, серед яких домінуючий вплив глобальної тенденції зміни демографічної поведінки сучасних генерацій та соціально-економічних чинників, які діють в умовах новітніх суспільних процесів в Україні. Проаналізовано взаємовплив внутрішніх та зовнішніх загроз через прямі й опосередковані зв'язки між демографічною та іншими складовими національної безпеки. Виявлено, що економічна та демографічна безпеки найбільш взаємозалежні, й деструктивні зміни в одній спричиняють небезпеку другій.

4. У Львівській області формується нова модель демографічної поведінки, особливостями якої є відкладання на більш пізній вік шлюбу та народження першої дитини, постаріння материнства, зростання позашлюбної народжуваності,

посилення процесу нуклеаризації сімей. Самозберігальна поведінка практично не змінилась із часів тоталітарного режиму: байдуже ставлення до свого здоров'я, вкрай низька оцінка людського життя, поширення шкідливих звичок. Міграційний відтік людей репродуктивного віку посилює демографічні загрози. Як результат – зменшення народжуваності, повільне зростання середньої очікуваної тривалості життя, зниження демографічного потенціалу регіону.

5. Україна на демографічній карті Центральної і Східної Європи виділяється дуже несприятливою демографічною ситуацією, яка після 2008 р. незначно покращилася. За період з 1990 р. по 2013 р. Україна, як і Львівська область, не перебували у стані демографічної безпеки. У період 1994–2008 рр. в області та державі економічні загрози спричинили демографічну небезпеку. З 2009 р. обласний та загальнодержавний показники зростають, та все ж продовжують перебувати у стані демографічної загрози. Рівень демографічної безпеки у міських і сільських поселеннях Львівської області змінювався синхронно до середньодержавних тенденцій, однак амплітуда змін була більш вираженою у сільській місцевості, що зумовлено вищими міграційними втратами у регіоні. Сьогодні у сільській місцевості ситуація дещо краща: показник – у стані демографічного ризику.

6. Більшість районів та міст обласного значення перебувають у стані демографічної загрози. За результатами аналізу динамічних тенденцій інтегрального показника демографічної безпеки у 29 адміністративних одиницях Львівській області протягом 2008–2013 рр. встановлено, що негативні тенденції відбуваються в Бродівському, Радехівському районах та містах Борислав, Моршин і Новий Розділ. Зі стану демографічної небезпеки у стан демографічної загрози перейшли Буський та Кам'янка-Бузький райони. В інших адміністративних одиницях зміни були менш суттєвими.

7. Порівняльний аналіз демографічних індикаторів з їх пороговими рівнями у 1990–2013 рр. виявляє негативну тенденцію переваги порогового рівня усіх показників-дестимуляторів та значно нижчі від порогового рівня (крім очікуваної тривалості життя) показники-стимулятори демографічної безпеки. У більшості адміністративно-територіальних одиниць Львівської області простежуємо депопуляцію, яка визначає переважаючий стан демографічної загрози в області. Найінтенсивніше скорочення населення відбувається у Жидачівському районі. Найбільші темпи зростання (з переважанням порогового рівня) – у Пустомитівському та Яворівському районах, що впливає на зростання рівня демографічної безпеки.

8. Вищий рівень демографічної безпеки властивий сільським поселенням, що обумовлено вищою народжуваністю. Особливо виділяються гірські Турківський та Сколівський райони, в яких рівень демографічної безпеки повільно зростає. Внаслідок надсмертності чоловічого населення працездатного віку демографічні загрози існують в усіх районах та містах обласного значення Львівської області, та особливо виділяються Перемишлянський, Жидачівський і Буський. В Яворівському районі найбільш сприятлива ситуація завдяки вищій народжуваності та нижчій передчасній смертності. Процес демографічного старіння сільського населення зумовлює проблеми демографічної безпеки. Збереження високого рівня смертності

населення та від'ємного сальдо міграції працездатних осіб посилює демографічне навантаження особами похилого віку.

9. Здійснено типізацію районів та міст обласного значення Львівської області за рівнем та тенденцією зміни рівня демографічної безпеки: група I – у стані демографічної небезпеки (Бродівський, Жидачівський, Перемишлянський, Радохівський райони та міста Борислав і Моршин); група II – у стані демографічної загрози, яку розділено на підгрупу А з негативними тенденціями (Городоцький, Золочівський, Миколаївський, Пустомитівський, Самбірський і Сокальський райони та міста Львів, Дрогобич, Новий Розділ, Самбір, Стрий і Червоноград) та підгрупу Б з позитивними тенденціями (Буський, Дрогобицький, Кам'янка-Бузький Мостиський, Сколівський, Старосамбірський Стрийський і Турківський райони та місто Трускавець); група III – у стані демографічного ризику (Жовківський та Яворівський райони).

10. У виділених групах на основі аналізу суспільно-географічних чинників та виявлення демографічних проблем запропоновано шляхи подолання демографічних загроз: у **I групі** слід акцентувати на кардинальній зміні економічної політики держави щодо цих районів та міст обласного значення, йдеться передусім про стимулювання розвитку підприємництва, створення нових робочих місць, залучення інновацій та інвестування малого бізнесу; у *підгрупі А II групи* головну увагу треба звернути на регулювання соціально-психологічних механізмів репродуктивної та самозберігальної поведінки, на екологічний стан, на розвиток сфери послуг, культурної й туристичної сфер, первинну медико-санітарну допомогу, на дошкільні заклади сільських поселень; адміністративні одиниці *підгрупи Б II групи* потребують підвищення якості надання освітніх послуг, покращення матеріально-технічної бази фельдшерсько-акушерських пунктів у сільській місцевості, розвитку фермерства, сімейного малого і середнього бізнесу, удосконалення інфраструктури засобів зв'язку; у **III групі** для збереження і покращення демографічних тенденцій пропонуємо сприяти формуванню інвестиційного клімату, залучати капіталовкладення в аграрну сферу, збільшити фінансування освітніх установ, провести реконструкцію та оптимізацію рекреаційних, туристичних та курортних об'єктів та установ, мережі закладів охорони здоров'я, збільшити кількість позашкільних, культурних установ, покращити умови життєдіяльності населення прикордонних територій. Використовуючи сильні сторони та можливості демографічної ситуації кожного району слід прагнути досягти демографічної безпеки, посиливши економічну і соціальну безпеку регіону, що у підсумку позитивно вплине на рівень національної безпеки в цілому.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Годись Н. Р. Суспільно-географічні аспекти аналізу демографічної безпеки / Н. Р. Годись // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – Вип. 18. – С. 81–86.
2. Годись Н. Р. Демографічний аналіз народжуваності населення Львівської області / Н. Р. Годись // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного

- педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 21. – С.116–128.
3. Годісь Н. Р. Міграція населення Львівської області / Н. Р. Годісь // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – Луцьк: Видавництво Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2009. – № 8. – С. 106–113.
 4. Годісь Н. Р. Демографічна ситуація в сільських населених пунктах Львівської області / Н. Р. Годісь // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – Луцьк: Видавництво Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2011. – № 9. – С. 83–92.
 5. Годісь Н. Р. Географічний аналіз процесів шлюбності у Львівській області / І. І. Гудзеляк, Н. Р. Годісь // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – Вип. 20. – С. 92–98. *Особистий внесок дисертанта*: здійснено аналіз динаміки шлюбності та розлучуваності населення у просторовому аспекті, проаналізовано вікову структуру шлюбних пар у Львівській області.
 6. Годісь Н. Р. Географічний аналіз формування сучасного типу смертності у Львівській області / Н. Р. Годісь // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія географічна. – Львів, 2010. – Вип. 38. – С. 85–98.
 7. Верчин Н. Р. Суспільно-географічні аспекти інтегральної оцінки демографічної безпеки України та Львівської області / І. І. Гудзеляк, Н. Р. Верчин // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. – Вип. 1. – С. 84–88. *Особистий внесок дисертанта*: запропоновано авторське визначення поняття «демографічна безпека»; визначено просторові відмінності стану демографічної безпеки України у 2013 р.; проведено порівняльний аналіз головних демографічних індикаторів демографічної безпеки України та окремих європейських країн.
 8. Верчин Н. Р. Историко-географические аспекты формирования матримониального поведения населения Украины и галицких областей как определяющего фактора демографической безопасности / Н.Р. Верчин // Вопросы географии и геоэкологии. – Алматы: типография ТОО «Арко», 2015. – № 3. – С. 61–67.
- Публікації в інших виданнях, тези наукових доповідей**
9. Годісь Н. Р., Грицевич В. С. Суспільно-географічний аналіз сімейно-шлюбних процесів прикордонного Львівського регіону / Н. Р. Годісь // Європейська та євроатлантична інтеграційна і транскордонне співробітництво. Тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. і молодих науковців, Луцьк, 15-16 трав. 2008 р.: В 2-х т. / За ред. В.Й. Лажніка і С.В. Федюка. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 2. – С. 141–143. *Особистий внесок дисертанта*: здійснено аналіз динаміки шлюбності та розлучуваності населення у Львівській області.
 10. Годісь Н. Р. Теоретичні основи дослідження демографічної безпеки / Н. Р. Годісь // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних

- процесах: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 15-16 жовтня 2009 р. / За ред. В. Й. Лажніка і С. В. Федонюка. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 144–146.
11. Годісь Н. Р. Психолого-поведінкові чинники виникнення демографічних загроз у регіоні / Н. Р. Годісь // Регіон – 2010: стратегія оптимального розвитку. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю, Харків, 4–5 листопада 2010 р. / Гол. ред. колегії В.С. Багіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 126–129.
 12. Годісь Н. Р. Історико-філософські засади вивчення проблеми безпеки у світовій думці / Н. Р. Годісь // Збірник наукових робіт за матеріалами V студентської науково-практичної конференції «Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія і сучасність» (7 квітня 2011 р.) – Випуск 4 / За заг. ред. Н. М. Буглай. – Миколаїв, 2011. – С. 239–244.
 13. Верчин Н. Р. Типізація районів Львівської області за динамікою та станом демографічної безпеки / Н. Р. Верчин // Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії: матеріали Всеукраїнської наукової конференції з участю закордонних учених, присвяченої 70-річчю кафедри економічної та соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, 19–20 листопада 2015 р.) / [відп. ред.: проф. О. І. Шаблій]. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. – С. 159–165.

АНОТАЦІЯ

Верчин Н. Р. Демографічна безпека Львівської області: суспільно-географічні проблеми. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук зі спеціальності 11.00.02. – економічна та соціальна географія. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2016.

У дисертаційній роботі розглянуто теоретико-методологічні аспекти дослідження суспільно-географічних проблем демографічної безпеки. В теоретичному плані уточнено визначення поняття «демографічна безпека регіону» з позиції суспільної географії. Удосконалено систему критеріїв та методику для оцінки інтегрального індекса демографічної безпеки в адміністративно-територіальних одиницях регіону. Визначено основні суспільно-географічні та поведінкові чинники демографічної безпеки Львівської області.

Практична реалізація теоретичних положень дисертаційної роботи полягає у комплексному аналізі індикаторів демографічної безпеки (загального приросту, загального коефіцієнта народжуваності, сумарного коефіцієнта народжуваності, бруто-коефіцієнта відтворення, загального коефіцієнта природного приросту, очікуваної тривалості життя, міграційного сальдо, загального коефіцієнта смертності, коефіцієнта смертності дітей до одного року, коефіцієнта старіння населення, демографічного навантаження непрацездатного населення) у 29 адміністративно-територіальних одиницях Львівської області. Розраховано інтегральний індекс демографічної безпеки регіону, який одержано шляхом

складання вище зазначених стандартизованих показників. Виявлено та картографовано динаміку та просторові відмінності інтегрального показника демографічної безпеки Львівської області й адміністративно-територіальних одиниць. Проведено динамічний і географічний аналіз демографічної безпеки областей України.

Запропоновано рекомендації для досягнення демографічної безпеки Львівської області та окремих адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням особливостей їх суспільного розвитку.

Ключові слова: демографічна безпека, демографічний ризик, демографічна загроза, демографічна небезпека, порогові показники, стимулятори, дестимулятори, критерії, індикатори, інтегральний показник демографічної безпеки.

АННОТАЦІЯ

Верчин Н.Р. Демографическая безопасность Львовской области: общественно-географические проблемы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02. – Экономическая и социальная география. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2016.

В диссертационной работе рассматриваются теоретико-методологические вопросы исследования общественно-географических проблем демографической безопасности. В теоретическом плане конкретизировано определение понятия «демографическая безопасность региона» с позиций общественной географии. Усовершенствована система критериев и методика оценки интегрального индекса демографической безопасности в административно-территориальных единицах региона. Определены основные общественно-географические и поведенческие факторы демографической безопасности Львовской области.

Практическая реализация теоретических положений диссертационной работы заключается в комплексном анализе демографической безопасности (общего коэффициента прироста, общего коэффициента рождаемости, суммарного коэффициента рождаемости, брутто-коэффициента воспроизведения, общего коэффициента естественного прироста, ожидаемой продолжительности жизни, миграционного сальдо, общего коэффициента смертности, коэффициента смертности детей до одного года, коэффициента старения населения, демографической нагрузки) в 29 административно-территориальных единицах Львовской области. Рассчитан интегральный индекс демографической безопасности региона, полученный путем составления вышеупомянутых стандартизованных показателей индикаторов. Обнаружены и картографированы динамика и пространственные различия интегрального показателя демографической безопасности Львовской области и административно-территориальных единиц. Проведен динамический и географический анализ демографической безопасности областей Украины.

Представлены рекомендации для достижения демографической безопасности Львовской области и отдельных административно-территориальных единиц с учетом особенностей их общественного развития.

Ключевые слова: демографическая безопасность, демографический риск, демографическая угроза, демографическая опасность, пороговые показатели, стимуляторы, дестимуляторы, критерии, индикаторы, интегральный показатель демографической безопасности.

SUMMARY

Verchyn N. R. Demographic security of Lviv region: human-geographic problems. – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of geographical sciences, speciality 11.00.02. – economic and social geography. – Lviv Ivan Franko National University. Lviv, 2016.

The dissertation examines theoretical and methodological issues of social geographic of demographic security. It clarifies the definition of regional demographic security from the perspectives of social geography and improves the system of criteria and methodologies for evaluation of the integral index of demographic security in administrative units of the region. The research identifies main social geographic and behavioral factors of demographic security in Lviv region.

Practical implementation of theoretical thesis of the dissertation consists in the complex analysis of demographic security indicators (population growth rate, fertility rate, total fertility rate, reproduction rate, life expectancy, migration balance, total mortality, mortality of children under one year, the coefficient of population aging, the demographic pressure of disabled people) in 29 administrative and territorial units of Lviv region.

The research calculates the integral index of regional demographic security, which is acquired by aggregation of standardized data. Discovered and mapped dynamics and spatial differences of demographic security integral index in Lviv region and its administrative units. According to the spatial differences identified in 2013 three groups of administrative units is pointed out.

The first group with a level of demographic hazard (0–0,382): Brody, Zhydachiv, Peremyshlyany, Radekhiv regions and Borislav and Morshyn cities. **The second group** includes 21 administrative territorial units with a level of demographic hazard (0,383–0,618) which is prevalent to Lviv region in general. The second group of divided by trends of demographic security changes in 2013 versus 2008 to subgroup A with negative demographic trends (Gorodok, Zolochiv, Mykolayiv, Pustomyty, Sambir and Sokal regions; Lviv, Drohobych, Novyi Rozdil, Sambir, Stryi and Chervonohrad cities) and subgroup B with barely noticeable positive trends (Busk, Drohobych, Kamyanka-Buzka Mostyska, Skole, Turka, Stary Sambir regions and city of Truskavets). **The third group** includes Zhovkva and Yavoriv regions with a level of demographic risk (0,619–0,854). Dissertation provides comparative geographical analysis of regional demographic security geographic of Ukraine.

The research defines recommendations for accomplishing demographic security of Lviv region and some administrative units considering their social development.

Keywords: demographic security, demographic risk, demographic threat, demographic danger, ultimate indexes, stimulator, destimulator, criteria, indicators, integral index of demographic security.